

Szecesszió a hétköznapokban

Csendes-Erdei Emese

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1117 Budapest, Pázmány P. sétány 1/a
(hpemesekukacfreemail.hu)

Összefoglaló

A szecesszió a századfordulón számos művészeti ág behódolt. Nagy hatással volt az irodalomra, festészetre, képzőművészetre, iparművészetre, építészetre sőt még a divatra is. Megmutatkozott a tipográfiában, a könyvillusztrációkban, új szokásokat és divatokat teremtett és új jelentést adott a használati tárgyakkal. Dolgozatom azt a jelenséget mutatja be, amely körülölelte az emberek hétköznapjait a szecesszió hatására.

Kulcsszavak: szecesszió, Uj Idők, művészetek, Falus Elek, szimbolizmus

Abstract

A lot of arts yielded for the secession on the turn of the century. The secession impinged on the literature, the painting, the fine arts, the industrial art, the architecture and the fashion. It manifested in the typography and in the illustration of the books, created new habits and gave new meaning to the articles for personal use. My essay demonstrates the phenomenon, that clasped the everyday lives at the time of secession.

Keywords: secession, Uj Idők, arts, Elek Falus, symbolism

Bevezetés

A szecesszió nem nevezhető egységes stílusnak inkább művészeti irányzat. Maga a szó kivonulást jelent. A szecesszió el akar szakadni mindattól, amit a korabeli akadémikus művészet képviselt és a hazugnak tartott historizmustól. A gyökerek John Ruskinhoz nyúlnak vissza, akinek az írásai inspirálták az Arts and Crafts azaz „Művészetek és Kézművesség” nevű újító mozgalom létrejöttét, továbbá írásai alapján alakultak ki a szecessziós stílus főbb motívumai, illetve a természethez való fordulás újrafelfedezése is. (Wikipedia 2009)

Szecesszió a könyvillusztrációban

A szecesszió ismert, túlnyomóan florális díszítményei, amelyek nemcsak az épületeket és a mindennapi tárgyakat, hanem a könyvek és folyóiratok címlapjait és lapjait is beborították, a természet tanulmányozásán alapultak. A szecesszió első hullámában az egyéni kézjegy nagy szerepet játszott. A vonal nyelvének önállósága a szabad tipográfiai irány beköszöntét is magával hozta, a könyvforma és a könyvoldal, valamint a betűtípusok a korábbiakkal szembeni fantáziadús alakítását, ami kiindulópontja lett a könyv formáját

és a szöveggel lineáris tipográfiai rendjét megváltoztató, formabontó törekvéseknek.

Album-divat

Az 1800-as évek második felében jó üzletet jelentett a kiadóknak, ha a közönség kedvelt olvasmányait díszkiadásban jelentették meg. A 19. század végi könyvillusztrációnak külön súlyt és színvonalat adott Zichy Mihálynak a jelenléte. Madách Imre Az ember tragédiája című művéhez készített illusztrációi még teljesen elválnak a szövegoldaltól.

Arany János balladáihoz készített tollrajzain Zichy már különös gondot fordított a szöveg és kép kapcsolatára: maga írta le a balladák szövegét, a kezdőbetűket néhol aranyozta is.

A századforduló után is az album a legjellemzőbb kiadványforma, amellyel általában a folyóiratok lepték meg karácsonykor olvasóikat. A Pesti Napló adta ki a Költők albumát Hegedűs Geiger Richárd szecessziós címlapjával 1902-ben. Az albumok díszítettségével vetekednek a már klasszikusnak számító és korban divatos szerzők műveinek gazdagon illusztrált kiadásai. Petőfi Sándor összes költeményeinek 1900-as kiadását Szana Tamás

tervezte. Szöveg és kép összehangolása gyakran ügyetlen, az elbeszélő jellegű, festmény hatású képeket, például az egyik illusztrációt a kép csonkításával kapcsolták a szöveghez.

Bródy Sándor *Az ezüstecske* című könyvének 1898-as kiadásának borítóját aranyozott bőrkötéssel, virágmotívummal Gottermayer Nándor készítette. Az egyes szövegoldalakat szecessziós liliommotívum díszíti.

A luxus-könyvek, a minden egységes szempontot nélkülöző óriáskiadványok korszakából a már kialakult formákban bekövetkező lassú változások jelentették az átmenetet. Ezekben a kiadványokban, ha bátortalanul és ügyetlenül is, a szecesszió ornamentikával egy időben megjelent az egységes képoldal megteremtésének szándéka.

Az első Magyarországon készült, egységesen szecessziós könyvek közé tartozott a gödöllői műhely vezető művészei, Körösfői-Kriesch Aladár és Nagy Sándor által illusztrált, Koronghi Lippich Elek verseit tartalmazó, 1904-ben megjelent kötet. Kriesch és Nagy Sándor az angol könyvművészet példájából indultak ki, s a könyvbőrítőt, a belső címlapot és az illusztrációk kialakításában a kép és a szöveg egységére, a dekoratív képoldal megteremtésére törekedtek. Jóllehet a nyomda hibájából az illusztrátorok elképzelését, írás és kép egybefogását itt sem sikerült teljességgel megvalósítani.

Nagy Sándor új munkáin Walter Crane nyomdokain haladva szövegképet igyekezett alkotni. Díszítő ornamensei változatosan fogják körül a szöveget, érzékenyen követve a versek gondolati-érzelmi tartalmát. Sokszor az iniciáléból bomlik ki a florealis motívumokból és emberi alakokból összeszőtt kép, máshol mozaikszerű ornamensekből építkezik. Nagy Sándor stilizált és naturalista elemek fantáziadús keverésével, a betűk képpé formálásával, növényi, állati alakzatokhoz közelítésével dolgozott. A figurális motívumok szinte egygyé válnak az indázó vonaljátékkal. Sajnos a nyomda nem mindig tudta megteremteni a rajzok, díszítőelemek közötti kapcsolatot.

Balogh István Nagyvárad pezsgő irodalmi életének tevékeny résztvevője volt. Ady Endre, Babits Mihály, Oscar Wilde műveikhez egy példányban készült könyvillusztrációi igen népszerűek voltak a gyűjtők körében. A Keleti Arthur fordításában megjelent Maurice Maeterlinck műnek, a *Tintagiles* halálának mesteri fametszet-illusztrációi a szecesszió és a két világháború közötti magyar grafika új szerkezetes stílusa közötti szoros kapcsolatot példázzák.

Erdei Viktor is a szecesszió és az expresszionizmus határmezsgyéjén dolgozott. Révész Béla Beethoven *miniature* című írásához készített litográfiái Munch szimbolikus rajzainak fájdalmas tömörségét idézik. Erdei lélekelemző igénnyel jelenítette meg a szövegszimbolikus,

érzelmekkel telített világát. Illusztrációi némelyikén a merész beállítású, sokkoló hatású figurák szinte kitérnek a könyvlap kereteiből.

Meseillusztrációk

A mesekönyv-illusztrátorok közül a legfoglalkoztatottabb Mühlbeck Károly 1900 és 1910 között szinte egyeduralkodónak számított a Singer és Wolfner, a Lampel és Wodiáner kiadóknál. Az állatokat emberi tulajdonságokkal felruházó illusztrációnak elbeszélő kedélyességét számtalan kiadvány őrzi. Mühlbeck felnőttek számára írt könyvekhez készített illusztrációi között szecessziós stílusú munkákat is találunk.

Undi Mariska karakteres, humoros fejlécek rajzolója. Szikra Régen című művéhez készült illusztrációin a növényindák beszövik a könyvlap felületét, a figurákat is beépíti a szövegbe. A könyvalakban meg nem jelent, a magyarok őstörténetét feldolgozó illusztrációi közül a Csodaszarvas üzését ábrázoló két lap, amely grafikai kiállításokon is szerepelt ugyan, elsősorban gobelinként ismert, és az orosz szecessziós meseillusztrációk erős színeivel, nemzeti témáival mutat rokonságot. Korabeli iskolaépületeket díszítő domborműveket, mozaikokat idéznek iskolai tankönyvekbe készült illusztrációi.

Nyugat

A desing-szemlélet előfutárai, a könyvet mint különálló egységet, s nem mint grafikai feladatot tekintő legkiválóbb művészek közé tartozik Falus Elek. Tehetségének köszönhetően Ignotus felkérésére, átvette a Nyugat-könyvek tervezését. A „magyaros” szecesszióból indult ki, de már az új angol könyvművészet ismeretében és a német nyomdákban szerzett tapasztalatok birtokában formálta át a népművészeti motívumokat. Felületosztásában elsősorban a német könyvművészet feszes, a konstruktivizmushoz közeledő szerkezeti megoldásainak iskolája érződik. Dekoratív, erős színvilágú borítói a korszak magyar könyvművészetének élvonalába tartoznak.

A nyugat számára készített címlapok két fő típusba sorolhatók. Az elsőt a gazdag virágdíszek háromféle elrendezést követő csoportja alkotja, a másodikat a tipográfiai eszközökkel, a betűk dekoratív megformálásával készült művek tartoznak. Példaként álljon itt Ady Endre két 1910-ben kiadott kötete: a *Szeretném*, ha szeretnének, meg a *Vér és arany* 2. kiadása. Az elsőt a négyzetes formába foglalt írásmezőt virágok, levelek tömör füzére keretezi. A másodikon maguk a betűk válnak díszítő ornamenssé. A virágos címlapok közül a legismertebbek a tömör, az egész felületet beborító virágmintával kialakított borítólapok.

Falus vérbeli könyvtervező volt, aki nem a grafika, az illusztráció felől közeledett a könyvhöz. Egyetlen nagyobb szabású illusztrációsorozat ismerünk tőle: 1908-ban a Singer és Wolfner kiadásában jelent meg Kiss József *Levelek hullása* című kötete, amelyhez egészlapos színes illusztrációkat, fejléceket, keret- és záródíszeket rajzolt. Könyvdíszei kialakításában elsősorban az angolos tervezés folytatója. Az illusztrációk többféle stílus hatását mutatják, a szecesszió kedvelt, egyetlen dekoratív ívet alkotó, dús hajzuhataggal ábrázolt nőalakjai mellett rokokó idéző rajzot is találunk.

Irodalom és képzőművészet

A századforduló művészetének mindenütt kísérője volt az írók és képzőművészek együttműködése. Az írók és képzőművészek a hangulatok, gondolati tartalmak egyéni átírásának lehetőségeit keresték saját művészetük eszközeivel. A zenei összhang, a dekoratív egységre való törekvés lett a művészetek közötti új viszony jelszava.

A szecessziós grafika és illusztráció megörökölte a szimbolista társaságok sokrétű érdeklődését, írók, költők és képzőművészek együttműködését.

Magyarországon is általánosnak tekinthető az írók, költők és festők, rajzolóknak élénk eszmecsereje, egymás munkáit értékelő „testvér” kereső figyelme. A legharmonikusabb együttműködés a kortárs prózáírók és grafikusok között alakult ki.

Összhang azok között a mára jobbra elfeledett költők, írók és grafikusok között alakult ki, akiket a szecesszió könnyes-bús szentimentalizmusa, kissé felszínes életérzése kapcsolta össze.

Az irodalom 19. századi, egyértelműen domináló szerepét nálunk csak a század végén váltotta fel a művészek „társkeresése”. A festészet és a grafika ekkortól a modernség elsőszámú megvalósítójának tekinthető. Ha nem is lehet, sőt nem is szükséges a művészeti ágak vezető szerepének keresése, annyi biztosan megállapítható, hogy az új korszak új jelszava a képzőművészet és az irodalom kölcsönhatása volt.

A Kner és a Tevan kiadók szecessziós könyvei

A nyomdák és a könyvtervezők közül a szecessziós díszítmények divatjának első hulláma után többen is felismerték, hogy az új ornamentika használata, az egyéni tervezés nem elegendő. De kevesen voltak, akik meg tudták valósítani a nyomdász, szedő, illusztrátor, könyvkötő összmunkáját. A Kner Izidor alapította gyomai Kner nyomda a század elején szintén sok szecessziós ornamenssel zsúfolt könyvet, és egyéb időszakos kiadványt készített. Ezekben elsősorban német betűket és nyomdai ékítményeket használtak, de Morris betűtípusaival is dolgoztak. Knerék az

1910 – es évektől egyre erőteljesebben érvényesülő új tipográfiai szemlélet legkövetkezetesebb hazai képviselői voltak. A századforduló alapvetéséből, szépség és hasznosság egységét ötvöző könyvtervezői szemléletéből indultak ki, de a szép könyv fogalmát már a könyv, a szedéstechnika adta lehetőségek felől közelítették meg.

Történeti áttekintés

Az illusztráció 1895 és 1918 között szimbolikus tartalmak és szecessziós ornamentika, nemzeti témakör és korszerűség, röviden általános megújulás hordozója.

A magyar grafikusok a sokféle hatásból egyéni utakat bontakoztattak ki. A korszak problémáiról, gondolati törekvéseiről sokszor nyíltabban, közvetlenebbül vallanak, mint festmények. A magyar szecesszió születésének lépéseit is követhetjük a könyvekben, egy olyan széles körű mozgalom jelentkezését, amely a fővárost és a vidéki városokat egyaránt megérintette. Korstílus született, méghozzá speciális hazai nyelven.

A magyar illusztráció történetének első szakaszában a grafikus egyénisége a meghatározó. A kiadók ötletszerűen, illetve egy-egy neves grafikus felkérve dolgoztak, általában nem volt közvetlen kapcsolat a technikai oldalt végző nyomdászok és a rajzoló művészek között. A második szakaszban az együttműködés lépett előtérbe, és megjelentek a kifejezetten könyvtervezésre szakosodott, a technikai feltételeket is figyelembe vevő művészek és az új szemléletet meghonosító nyomdák. A századfordulós magyar grafikában megtaláljuk a szecessziós naturalizmus és a lineáris ornamentika példáit, ahogy a szimbolista tartalom is jelent van.

1. kép Koehler, Mela : Húsvéti lap, szignó Mela Koehler (a „Bécsi Műhelyek” levelezőlapja). Forrás: Szecessziós képeslapok

Képeslapok

A képes levelezőlap az osztrák tartományokban 1869-ben bevezetett „levelező kártyákból” fejlődött ki. Az 1889-es Világkiállítás után világszerte elterjedt. 1903-ban megalapult a „Wiener Werkstatte” nevű művészi kézművesek egyesülete. Ez volt az osztrák hozzájárulás a művészet és a mindennapok összeegyeztetésének kísérletéhez, amely az egész európai szecessziót jellemezte. Hasonló angliai törekvések mintájára a „Wiener Werkstatte” célja az is volt, hogy – az egyre növekvő iparosodás és tömeggyártással szemben – a mindennapi élet apró tárgyait ne csak hasznosra, hanem jó minőségűre és szép formájúra is csinálják. Ez szoros együttműködést eredményezett a kivitelező kézműiparosok és a tervező művészek között.

A „Wiener Werkstatte” egyik fő feladatát abban látta, hogy a közönség ízlését jó irányba befolyásolja. Minden részleg – bútor, evőeszköz, ékszer, használati grafika (mint plakátok, csomagolópapír, cégjelvények), könyvdísz, divatgrafika, mősorfüzetek, levelezőlapok stb. – a „Wiener Werkstatte” tagjai számára egyforma fontossággal bírt, és egyforma gondtal kezelték.

Csaknem három évtizedig maradt ez az intézmény mércéje és fokmérője a jó ízlésnek. Mindazonáltal befolyása Bécsre korlátozódott, és itt is csak a jómódú polgárságra.

A levelezőlap fontos eszköze volt a művész és a közönség kapcsolatának. A levelezőlapok tárgyát és motívumát tekintve egyes témák különösen gyakoriak. Kedvelt témák közé tartoznak az időszzerű események mint például az ünnepi körmenet Ferenc József császár uralkodásának 60. évfordulója alkalmával levelezőlapon megörökítve. Népszerű téma volt a tájképek és városképek ábrázolása. Nagy számban készítettek gratuláció, üdvözlő – és díszlapokat. Különösen divatos volt a születés – és névnapki kívánságokra szóló levelezőlapok csoportja, úgyszintén a jókívánságok nagy ünnepekkor (1. kép) és évfordulókra, és a díszkártyák felirat nélkül. Ugrásszerűen megnövekedett a divat – és kosztümtémájú levelezőlapok száma (2. kép), amióta a „Wiener Werkstatte” – nél külön divatszaksztaály létesült. A párizsi divat mellett a „Wiener Werkstatte” divatstílusa a húszas évekig arányadó volt. De különböző régi stílusok, mint a rokokó, empire és biedermeier is közkedvelt témák voltak.

Továbbá jeően voltak a piacon a humoros karikatúrákkal ellátott lapok: tréfás beszélgetések, történetek és balladák, állatemberek stb. Természetesen voltak gyermek-levelezőlapok is. A „Wiener Werkstatte” nem csak játék és gyerekkönyveket adott ki, hanem kimondottan gyermekek részére tervezett levelezőlapokat is, paprikajancsi és bábszínház témákkal.

A szecesszió iparművészete

A historizmus és szecesszió iparművészete között erős a kapcsolat. A feladatkör lényegében ugyanaz marad : a pusztán gyakorlati funkciók mellett az eszmei funkcióknak, a reprezentáció, az önjellemzés, az emelkedettség igényeinek eleget téve formálják meg a köz – és magánélet színtereit. A szecesszió stílustörekvésének jegyében szinte valamennyi tárgy – anyagának, megmunkálhatóságának és az együttesben elfoglalt helyének megfelelően az élet szépségét és gazdagságát sugalló üzenetet hordoz.

A formateremtő művészi invenció tekintetében a szecesszió izgalmasan újszerű irányzatnak minősül. Az alkalmazott, s többnyire merészen átértelmezett formai előképek köre időben és térben szélesen kibővül ; azoknak, és a természet motívumainak szuverén átstilizálása – egy kifinomult vonal – és forma – kultúra jegyében – vonzóan eredeti dekoratív stílust teremt. S már hamarosan, a 20. század első évtizedében megfigyelhetők az irányzat divattá válásának, a formai bravúrok ellaposodásának tünetei, magának a szecessziónak korszakos jelentőségét nehéz lenne

túlértékelné. Az art deco és a 20. század avantgarde művészete számára fontos kiindulópontot jelentett.

2. kép Koehler, Mela : Divat, szignó MK. Forrás: Szecessziós képeslapok

Oly sok embert érintett és oly sok helyre jutott el, mint európai elődei közül egyik sem. A világ – integrációs folyamat kísérő jelensége lett, sőt bizonyos tekintetben annak egyik előmozdítója is.

Uj Idők

Szépirodalmi, művészeti és társadalmi képes hetilap

Egyes szám ára 40 fillér

Előfizetési ára Félévre 10 korona Szerkeszti Herczeg Ferenc

XVII. évfolyam 1911 január 22 4. szám.

FINUM ILKA

Regény

— Egy agglegény elbeszélése —

Irta GÁRDONYI GÉZA Folytatás

Az erdész benn az erdőben csatlakozott hozzánk. A szerencse-kívánat neki se tetszett. De azért csak barangoltunk össze-vissza árkon, bokron, sziklán, bózóton át. Barangoltunk rogyásig elfáradtan. Az erdész lőtt egy menyétet; a tanító rálőtt egy harkályra, amiért az erdész bosszusan csillantotta rá a szemüvegét.

— No nézd; még mire nem puskáz! Látszik, hogy nem igazi vadász!

Szerencse, hogy a harkály vigan repült tovább. A pap gerlére és mókusra durrantott, de egyiket se találta el. Szidta Szilágyit. Én nem löttem semmiire, nehogy a pap az egyházi átkot is kimondja Szilágyira.

el egy fekete görög-frizurájú leányt, aki nyájas nagy szemmel csodálkozik reánk. S mi csoda szemekkel! . . .

És én abban a lötyögő komisz nadrágban . . . Patkós csizmában! . . .

— Már vártuk az urakat, — szólalt meg szelid kedvesen.

S hogy rámfordult az a két csodás szem, nem várhattam meg, míg az erdész-apa megnevez.

Elpirultan léptem eléje, és megmondtam, ki vagyok. De egyuttal mentegetődztem is, hogy *ilyen ruhában* . . .

— Boesánat, hogy csak balkezet nyújtok, — felelt mosolyogva. Apácskám már beszélt önről festő úr.

Kedves vékonyka hang, mint amilyen a *Sacre-cœur*-beli sápadtkák hangja szokott lenni. De kellemes és meleg.

A szobából közben még mindig hangzik a halk cimbalom-zengés.

Uram-teremtőm, ha még több leány is van! . . . Csak legalább ezt a buta patkós csizmat lehetne át-cserélnem valahogy a magam cipőire!

3. kép Uj Idők című hetilap

Uj Idők

„Ezzel a számmal az Uj Idők megkezdí új évfolyamát. Az új évfolyamban is híven fog ragaszkodni régi hagyományaihoz, amelyek a magyar olvasóközönség kedvelt lapjává avatták. Előkelő színvonal, tárgyilagosság, nemzeti fejlődésünk igaz érdekeinek fölismerése és minden jogosult új szempont érvényesítése alkották mindenkor e program sarkalatos alapelveit. Az Uj Idők sohasem fog egyoldalú irodalmi irányok szolgálatába állani, de egyesíteni fogja hasábjain mindazokat, akik igazi hivatottsággal és igazi tehetséggel művelik irodalmunk bármely ágát.” (Herczeg 1911) Az idézetből is kiderül, hogy abszolút egy kulturális folyóiratról van szó, ami nem a világ híreivel van tele, hanem irodalmi írásokkal. Regényeket, novellákat, verseket és elbeszéléseket közöl.

A lapot Herczeg Ferenc szerkesztette és a már fentebb említett Singer és Wolfner adta ki. A képen látható (3. kép) A képen látható cím nagy vastag betűs talpas antikvákkal van szedve. A cím alatt közvetlenül a lap fajtájának megjelölése áll vastag de sokkal kisebb betűkkel. A betűtípus ugyanaz, azonban a méret kisebb ott, ahol a szerkesztő neve középre igazítva szerepel. A lap árának feltüntetésénél a betűméret tovább csökken, de még mindig vastag betűkről beszélhetünk, azonban az „előfizetés ára” és „egy szám ára” feliratok már

normál betávasztottsággal íródtak, ugyan a méret tovább csökkent.

A legnagyobb betűmérettel általában a címek íródtak szintén vastag betűs talpas antikvával. A címet kisebb betűmérettel mindig az alcím követi, azonban változó, hogy dőlt, normál vagy vastag betűvel írják. A második legkisebb betűtípussal maguk a cikkek, tanulmányok, novellák, regények íródnak. A legkisebb betűmérettel írt szöveg ugyanis a képek alatt találhatóak.

Az újságban a képek elhelyezése és az egy lapon lévő számuk változó, azonban elmondhatjuk, hogy a képpoldal nem jellemző az Uj Időkre, de ritkán előfordul.

A szöveg általában kéthasábos, de néhol háromhasábos. Két hasábnál a hasábszélesség kb 17 cm, a hasábok közötti távolság pedig 1-2 cm. Három hasábnál a hasábszélesség 12 cm, a hasábok közötti távolság pedig 1 cm.

A cikkek és a képek nincsenek bekeretezve kivéve a reklámhírdetéseket. Utóbbiaknál a betűfajta és a keretek különbözősége figyelhető meg. Kisméretű és nagyméretű, vastag és normál

váltják egymást. A kereteket tekintve vannak egy vonallal szedett vékony, több vonallal szedett vékony, egy vastag vonallal szedett és több vastag vonallal szedett. Ezek a variációk mind arra szolgálnak, hogy minnél jobban felkeltsék az olvasó érdeklődését a termék iránt.

Hivatkozások

Wikipedia (2009) *szeccesszió*. Legutóbbi frissítés: 2009 január 4 URL: <http://wikipedia.org/Szeccesszo>

Felhasznált irodalom

Gellér Katalin (1997): A szeccessziós könyvillusztráció Magyarországon (1895-1925)
Szeccesszós képeslapok (1990)
Iparművészeti Múzeum (2003): Szeccesszió, a huszadik század hajnala